

lazar
trifunović:

srpska
likovna
kritika

beograd 1967.

zdenko rus

U trenutku kad u Jugoslaviji postoje i djeluju tri časopisa za likovne umjetnosti («Život umjetnosti», «Sinteza», «Umetnost»), u redakciji samih likovnih kritičara, pojava jedne takve historije likovne kritike (bez obzira na to što se ona odnosi samo na historiju likovne kritike u Srbiji) poprima i specifično značenje: ona djeluje naprosto kao učvršćenje, kao iziskivanje javnog priznanja o neophodno potrebnom i nezaobilaznom obliku duhovne djelatnosti koju slobodno možemo nazvati i stvaralačkom djelatnošću — likovne kritike. Drugim riječima, likovna je kritika u nas još uvijek u položaju u kome tek mora ostvariti svoju punu afirmaciju, svoj status; to najbolje pokazuju spomenuta tri časopisa koji, usprkos svom postojanju, nisu sigurni u svoju punu egzistenciju, duži vijek. Imati i pružiti vlastitu historiju, jedan je od moćnih dokaza ozbiljnosti i zrelosti; s druge strane, ogledalo nivoa kulture, umjetnosti također. Značenje pojave ove knjige ne iscrpljuje se, naravno, samo u kontekstu tih općih mjesta: ona ima bitno značenje za samu likovnu kritiku i to u dvostrukom smislu. Ona je dokument, ali i trenutak vaganja dostignuća, svoga razvoja i nivoa; svoje prolaznosti i neprolaznosti, površnosti i dubine — svoga vanjskog i unutrašnjeg bića.

Ako bi trebalo odvagati vrijednost rada autora ovog zbornika ili antologije srpske likovne kritike, teškoća je velika. Trebalo bi, naime, biti bolji poznavalac materije od Lazara Trifunovića. Ali to nije toliko važno. Najvažnija je u ovom trenutku sama činjenica da ta knjiga postoji. Napokon, vrijednost rada L. Trifunovića može se indirektno odrediti preko njegova kritičkog pregleda radova pojedinih kritičara i tendencija u srpskoj likovnoj kritici. U tom slučaju vrijednost bi bila neosporna. U predgovoru knjizi L. Trifunović kaže: »Bez obzira na svaku moguću subjektivnost u ovakvim poslovima, birao sam samo tekstove koji su unapređivali kriti-

ku kao disciplinu... Tražio sam, dakle, teorijsku kritiku na svim nivoima našeg društveno-istorijskog razvoja, koja se bori za autonomiju umjetnosti, kompleksno gleda na umetnički sud, stvara svoj metod, svoju terminologiju, pa i svoje simbole» — stajalište koje obećava (što je bez sumnje i ostvareno) ispravnost postupka.

Učinimo kratak presjek kroz historiju likovne kritike u Srbiji i njene glavne i najprogresivnije tokove.

Srpska likovna kritika pojavljuje se u početku XIX stoljeća. Blagoje Nešić piše 1834. godine prvu teoriju umjetnosti koja je, doduše, potpuno u duhu Winckelmanna i Mengsa. Kriterij antike i klasicistička koncepcija zadržavaju se u teoriji i kritici do polovice XIX stoljeća, kada Georgije Petrović unosi antiklasicistički duh na bazi idealističke koncepcije umjetnosti Kanta, Hegela, Schellinga. U međuvremenu se prikuplja građa o pojedinim srpskim umjetnicima i vrši prva klasifikacija materijala. Ali tu još nema nekog određenoga kritičkog suda (osim u napisima D. Dimitrijevića i D. Avramovića koji nesumnjivo pokazuju stanovitu idejnu zrelost i čine ozbiljne napore u izgrađivanju pojmova i terminologije likovne kritike). Pojava realizma u srpskoj umjetnosti najpotpunije nalazi svoju potvrdu u kritici M. Valtrovića. Tako se likovna kritika pokazala najsenzibilnijom za nove puteve umjetnosti i postala najnaprednije krilo u okviru idejno-estetskih shvaćanja svoga vremena. Na prijelomu dvaju stoljeća uspon kritike se jasno vidi. Ambijent i duhovna klima su izmijenjeni: izložbe su češće, časopisi brojniji, domaća umjetnička škola ima svoje prve učenike; pojavljuje se veći broj stručno kvalificiranih kritičara. Najnaprednija struja likovne kritike ne nastavlja ideologiju realizma, nego se bazira na negaciji realističke umjetnosti. S kritikama M. Vasića, B. Popovića i B. Nikolajevića srpska likovna kritika ulazi u područje kompliciranih problema. Vasić

pokazuje već izvanredno visoko razumijevanje problema umjetnosti. U članku »Kako treba slike posmatrati« (u knjizi str. 141—148) Vasić piše: »Druga su vremena, druge i drugačije moraju biti slike!« Bogdan Popović, prvi školovani estetičar, bavio se i likovnom kritikom koju je nesumnjivo unaprijedio, naročito u metodološkom smislu. Njegovi eseji i komparativni ogledi sa područja likovnih umjetnosti bili su nužna teorijska nadopuna tekućoj kritici. Njegov pozitivizam i analitička metoda ostat će vidljivo prisutni u likovnoj kritici sve do drugoga svjetskog rata. Osim doprinosa likovnoj kritici u metodološkom smislu, B. Popović je pokazao i konkretno razumijevanje i likovnu senzibilnost prema novim putevima umjetnosti pišući u povodu Prve jugoslavenske umjetničke izložbe (Beograd 1904): »Impresionizam je moja najskorašnija simpatija.« Između Prve i Četvrte jugoslavenske izložbe (1904—1912) izgrađuje se i sazrijeva slikarica Nadežda Petrović kao kritičar i pisac. Njene komparacije s najznačajnijim pojavama u suvremenom evropskom slikarstvu u tadašnjoj su kritici zaista nov kvalitet. (U članku »Sa Četvrte jugoslavenske izložbe u Beogradu« — u knjizi str. 220—239 — osim briljantne analize djela slovenskih impresionista, Nadežda iznosi za svoje vrijeme vrlo lucidnu misao: »Umetnost je pošla donekle principima Ničeove filozofije da bi novim idejama iznašla novu osnovu, vratila se detinjstvu umetnosti, primitivnom čoveku, otišla u prašume da iz njih posmatra životinje, elemente i ljude«, str. 227.)

Nakon prvoga svjetskog rata javlja se nova generacija kritičara, koji u punom smislu barataju kompleksnim odnosom prema umjetnosti. To su nosioci likovne kritike između dva rata. Po L. Trifunoviću, u to se vrijeme razvijaju tri metode: sintetička, analitička i deskriptivna. Pravac sintetičke kritike (kritike koja individualno stvaralaštvo pro-

matra u sklopu cjelokupnoga umjetničkog razvoja i procesa) osno- vao je Rastko Petrović, taj Apollinaire srpske likovne umjetnosti, kako ga naziva L. Trifunović. Uz Todora Manojlovića (još jednog književnika koji je vrlo dobro poznao likovnu umjetnost i pisao o njoj i koji također pripada sintetičkoj kritici) on je prvi prihvatio konstruktivno slikarstvo i prvi zrelo pisao o Picassou o francuskim kubistima. Treba zaista pročitati njegov članak »Konstruktivno slikarstvo, Sava Šumanović i estetika suviše stvarnog u novoj umetnosti« (str. 291—294), pa da mu se prizna aktualnost i danas. Sa R. Petrovićem umjetnost zadobiva puno priznanje svoje autonomnosti, što je bio ujedno znak i pune zrelosti same likovne kritike. Sintetičkoj kritici bila su bliska još dva likovna kritičara: M. Kašanin i K. Strajnić, imena koja ovdje možemo samo spomenuti.

Dok je sintetička kritika tragala »za opštim zakonima umetnosti« i imala teorijskih i estetičkih ambicija, »analitička kritika preciznije postavlja zakone umetničkog dela, položaj likovnih elemenata, značenje materijala, tehnološke procese« (L. Trifunović). Takvu orijentaciju i metodu postavili su slikari i kipari: Branko Popović, slikar konstruktivnog pravca, Mihailo Petrov, Petar Dobrović, Sreten Stojanović, Radojica Živanović Noje. Dok su te dvije tendencije u likovnoj kritici karakteristične za treći decenij, deskriptivna je kritika bila najrasprostranjenija u četvrtom deceniju. Metoda je vrlo jednostavna: »neposredni prikaz izložbe, pobrojani autori i dela, bez značajnijih osvrta na opšta kretanja i bez analitičkog ulazanja u stvarne probleme likovne umetnosti« (Trifunović). To je vrijeme dekadencije srpske likovne kritike i, kako L. Trifunović s pravom kaže, vrijeme duboke krize kritike.

Nakon drugoga svjetskog rata i zabluda socijalističkog realizma i na planu umjetnosti i na planu kriti-

ke, nastavlja se tradicija doratne kritike: sintetička i analitička kritička metoda. L. Trifunović vidi u Momčilu Stevanoviću najznačajnijeg poslijeratnog nastavljača sintetičke kritike, čiji tekstovi imaju »istorijski značaj«. Na liniji te kritičke metode L. Trifunović, pored M. Stevanovića, uzima kao najznačajnije ličnosti Ota Bihalji-Merina (mada, na žalost, donekle umanjuje vrijednost njegovih radova) i Miodraga Protića. S prikazom kritičkih radova triju »majstora« analitičke metode u suvremenoj srpskoj likovnoj kritici, Pavla Vasića, Miodraga Kolarića i Alekse Čelebonovića, L. Trifunović završava svoju »Skicu za istoriju srpske likovne kritike«, i njihovim kritikama završava izbor tekstova. Na kraju, osim nužnog priznanja Lazaru Trifunoviću i njegovu pionirskom radu, treba poželjeti vrijednog radnika koji će prionuti poslu na sastavljanju hrvatske likovne kritike.